

УПРАВЛІННЯ ПОРТФЕЛЕМ ЦІННИХ ПАПЕРІВ БАНКУ

PORTFOLIO MANAGEMENT OF BANK SECURITIES

УДК 336.717.12

Костюк В.А.к.е.н., доцент кафедри
банківської справиНаціональний університет біоресурсів
і природокористування України**Денисенко С.Р.**

магістр

Національний університет біоресурсів
і природокористування України

Статтю присвячено актуальним питанням управління портфелем цінних паперів банківських установ. Розглянуто стратегії управління портфелем цінних паперів комерційного банку. Проаналізовано структуру та динаміку портфеля цінних паперів комерційного банку. Запропоновано заходи щодо активізації діяльності банків як інвесторів на ринку цінних паперів.

Ключові слова: портфель цінних паперів, інвестиційна діяльність, доходність, ринок цінних паперів.

Статья посвящена актуальным вопросам управления портфелем ценных бумаг банковских учреждений. Рассмотрены стратегии управления портфелем ценных бумаг коммерческого банка. Проанализирована структура и динамика портфеля ценных

бумаг коммерческого банка. Рассмотрены этапы управления инвестиционным портфелем с учетом особенностей деятельности коммерческого банка и требований действующего законодательства.

Ключевые слова: портфель ценных бумаг, инвестиционная деятельность, доходность, рынок ценных бумаг.

The article is devoted to topical issues of securities portfolio management of banking institutions. The strategy of management of a portfolio of securities of a commercial bank is considered. The structure and dynamics of the securities portfolio of a commercial bank are analysed. Measures are proposed to intensify the activity of banks as investors in the securities market.

Key words: portfolio of securities, investment activity, yield, securities market.

Постановка проблеми. В умовах подолання наслідків фінансово-економічної кризи пріоритетним для України є вирішення проблеми нестачі фінансових ресурсів. Одним із сегментів вирішення цієї проблеми є ринок цінних паперів. Подальший розвиток ринку цінних паперів і одного з основних суб'єктів цього ринку – комерційних банків є необхідною умовою залучення інвестицій для розвитку економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти.

Заслужують на увагу результати досліджень у сфері банківських інвестицій О. В. Васюренка, М. П. Денисенка, О. В. Дзюблюка, В. С. Загорського, Б. Л. Луціва, М. І. Савлука, А. М. Мороза.

Актуальними на сьогодні є подальші дослідження щодо всебічного комплексного аналізу інвестиційної діяльності комерційних банків на ринку цінних паперів України.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності стратегії процесу управління банківським портфелем цінних паперів з метою сприяння активізації діяльності банків як інвесторів на ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційний портфель банку являє собою цілеспрямовану сформовану сукупність фінансових інструментів, призначених для здійснення фінансового інвестування відповідно до розробленої інвестиційної політики.

У процесі інвестування банківська установа одночасно виступає як кредитором, так і інвестором коштів у цінні папери. Прагнення отримати прибуток за умови забезпечення ліквідності банку визначає інвестиційну політику банківської установи. За умови стабільності фінансово-економіч-

ної ситуації в країні розмір прибутку банківської установи від роботи з цінними паперами посідає друге місце після доходів від кредитів. Для ефективної роботи з цінними паперами необхідна фінансово-економічна стабільність, удосконалення кредитної системи, існування різних форм власності у сфері виробництва та надання послуг, а також організованого ринку цінних паперів. Крім того, слід відзначити необхідність надійної законодавчої бази, а також потребу у високих професійних та моральних якостях усіх учасників ринку цінних паперів [1, с. 28].

Інвестиційна діяльність комерційних банків дещо обмежена нормативними актами Національного банку України, тому його вимоги не можуть не братися до уваги під час управління банківським портфелем цінних паперів. Саме тому, на думку авторів, процес управління портфелем цінних паперів комерційного банку повинен урахувати особливості його діяльності та включати такі етапи:

визначення відповідності інвестиції нормативним показникам комерційного банку. Під час управління портфелем цінних паперів комерційного банку насамперед мають враховуватися всі вимоги, які встановлюються Національним банком України до інвестиційної діяльності банків з метою забезпечення контролю за його прямими інвестиціями та обмеження інвестиційного ризику. Так банки мають право здійснювати інвестиції у статутні фонди й акції інших юридичних осіб лише на підставі письмового дозволу Національного банку України у: фінансову установу в обсязі більше 1 відсотка статутного капіталу банку; юридичну особу в обсязі 20 і більше відсотків її статутного капіталу та/або голосів (крім інвестицій у фінансову установу в обсязі менше 1 відсотка статутного капіталу банку). Банк, регулятивний капітал якого становить 120 млн гривень і більше,

має право здійснити інвестицію без письмового дозволу, якщо: інвестиція у фінансову установу становить у сукупності не більше, ніж 1 відсоток статутного капіталу банку; інвестиція здійснюється до статутного капіталу бюро кредитних історій, що має ліцензію національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. З метою обмеження кредитного ризику, що виникає внаслідок невиконання окремими контрагентами своїх зобов'язань, банки зобов'язані дотримуватися нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента, який не повинен перевищувати 25% регулятивного капіталу банку [3].

Традиційно прийнято розглядати такі стратегії управління інвестиційним портфелем:

– пасивна стратегія: вона являє собою створення диверсифікованих портфельів із визначеним рівнем ризику, розрахованим на довготермінову перспективу [7, с. 107].

Цей підхід доцільно використовувати при достатньо високій ефективності ринку цінних паперів. Проте, вказана стратегія застосовується вкрай рідко через те, що пасивне управління діє лише щодо портфеля, який складається з цінних паперів з низьким ступенем ризику, а по-друге, цінні папери мають бути лише довгостроковими для існування портфеля у незмінному стані тривалий час. Це дозволить реалізувати головну перевагу пасивного управління – низький рівень накладних витрат. Нестабільна ситуація в Україні зараз не дозволяє банкам формувати такі портфелі, бо існує ризик втрати цінним папером своєї номінальної вартості;

– активна стратегія управління портфелем цінних паперів банку. Згідно цієї стратегії банк купує цінні папери, як правило, високоліквідні, короткострокові, що дає змогу їх швидкого продажу через зниження цін. Це дозволяє досягти вищого рівня прибутковості та мінімізувати ризики отримання збитків;

– збалансований метод: передбачає синтетичне об'єднання розглянутих вище стратегій. Застосування даного методу дає можливість знизити ризик втрати капіталу при використанні методу активного управління та істотно підвищити прибутковість портфеля при пасивному методі [8, с. 59].

Одним із головних критеріїв, що лежить в основі вибору стратегії управління портфелем цінних паперів, є можливість (або неможливість) спрогнозувати зміни кон'юнктури ринку цінних паперів, а також швидкість, з якою банк зможе відреагувати на цю зміну. Якщо існують технічні можливості для швидкого реагування на поточні зміни структури, банки, як правило, використовують активні стратегії управління, залишаючи за собою можливість переглядати структуру портфеля для отримання високого прибутку.

Аналізуючи структуру інвестиційного портфеля банку, слід зупинитися на існуючих вимогах до відображення вкладень у цінні папери у фінансовій звітності банків. Такі вимоги встановлені Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України, що затверджена постановою Правління НБУ № 358 від 03.10.2005. Згідно з нею виокремлено чотири види банківських вкладень у цінні папери:

а) цінні папери, які обліковуються у торговому портфелі;

б) цінні папери в портфелі банку на продаж;

в) цінні папери в портфелі банку до погашення;

г) інвестиції в асоційовані та дочірні компанії [3].

До торговельного портфеля повинні бути віднесені цінні папери, придбані банком для перепродажу та переважно з метою отримання прибутку від короткотермінових коливань їх ціни або дилерської маржі. До торговельних цінних паперів також можуть бути віднесені будь-які цінні папери, щодо яких банк під час первісного визнання прийняв рішення про намір і змогу обліку їх за справедливою вартістю з визнанням переоцінки через прибутки чи збитки. До торговельного портфеля слід включати лише ті цінні папери, які обертаються на активному і високоліквідному ринку (акції, облігації, інвестиційні сертифікати).

У портфелі цінних паперів на продаж обліковуються боргові цінні папери з фіксованою датою погашення, які банк не має наміру або змоги тримати до дати їх погашення або за наявності певних обмежень щодо обліку цінних паперів у портфелі до погашення; цінні папери, які банк готовий продати у зв'язку зі зміною ринкових відсоткових ставок, потреб ліквідності, а також наявності альтернативних інвестицій; акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком, за якими неможливо достовірно визначити справедливу вартість; фінансові інвестиції в асоційовані та дочірні компанії, що придбані або утримуються виключно для продажу упродовж 12 місяців; інші цінні папери, придбані з метою утримання їх у портфелі на продаж. Останній критерій є дещо невизначеним. Проте, в пункті 1.6 розділу 1 Інструкції вказується, що до цього портфеля відносять цінні папери, які не можна віднести ні до торговельного портфеля цінних паперів, ні до портфеля до погашення.

Наміри банку під час придбання цінних паперів у торговельний портфель та портфель банку на продаж, а також тривалість періоду утримання в портфелях є дещо подібними. Тобто як в першому, так і в другому випадку, банк має продати цінні папери, не тримаючи їх до дати погашення, тому операції банків з цінними паперами у цих портфелях можна назвати торговельними, а вкладення короткостроковими.

У портфелі до погашення обліковуються придбані боргові цінні папери з фіксованими плате-

жами або з платежами, що можна визначити, а також з фіксованим строком погашення. Боргові цінні папери належать до портфеля до погашення, якщо банк має намір та змогу утримувати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу.

До інвестицій в асоційовані та дочірні компанії належать акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітентів, які відповідають визначенням асоційованої або дочірньої компанії банку, за винятком таких цінних паперів, що придбані та/або утримуються виключно для продажу протягом 12 місяців з дати придбання.

Намір банку під час придбання цінних паперів у портфель до погашення та намір здійснення інвестицій в асоційовані та дочірні компанії також за своєю суттю є подібними, тому операції банків з даними портфелями можна назвати інвестиційними, а вкладення довгостроковими.

Проаналізувавши структуру цінних паперів бачимо, що протягом аналізованого періоду не можна виділити лідируючу групу. Таким чином, у 2016 році найбільшу частку займають інвестиції, утримуванні до погашення – 92,28% від загальної величини інвестиційного портфелю. Це вказує на те, що банк планує утримувати таку значну кількість боргових цінних паперів та має змогу утримати їх до строку погашення з метою отримання процентного доходу, що у свою чергу свідчить про надійність даного банку.

Щодо інвестицій у дочірні компанії, то під кінець 2016 року їх балансова вартість дорівнювала нулю у зв'язку з продажем дочірнього підприємства ТОВ «ОТП Лізинг», у якому виступав єдиним засновником цього підприємства, компанії «ОТП Холдинг Лтд». Також у 2015 році банк в окремій фінансовій звітності визнав збиток від знецінення інвестицій у ТОВ «ОТП Кредит»

у сумі 71,329 тисяч гривень. Станом на кінець дня 31 грудня 2016 року ТОВ «ОТП Кредит» було ліквідовано. Результат ліквідації склав нуль гривень.

Також варто окремо розглянути структуру цінних паперів на продаж, які за аналізований період значно знизилися, і в 2016 році складали лише 7,72% від загального портфеля.

Як бачимо, загальна кількість цінних паперів на продаж значно знизилася з близько 1 млрд грн до 251 млн 749 тис. грн. Це пояснюється бажанням банку працювати з більш довгостроковими вкладеннями, а також збільшенням активності на ринку кредитування.

За період аналізу поступово зростає частка державних боргових цінних паперів і в 2016 році досягнула майже 100%, і це вказує на те, що банк не хоче ризикувати своїми коштами вкладаючи їх в корпоративні та банківські цінні папери через низький рівень їх захищеності, а також через банківську та загальну кризу, яка є зараз в Україні.

Отже, загалом операції з цінними паперами займають зовсім не значну частку в загальних активах ПАТ «ОТП Банку». Це у свою чергу пов'язано з:

– недостатнім рівнем розвитку ринку цінних паперів в Україні; недостатньою привабливістю цінних паперів українських емітентів та відсутністю гарантій стосовно отримання дивідендів за ними (тут доречно згадати непрозору структуру власності більшості компаній); високим рівнем інфляції, а також через негативну економічну ситуацію в Україні.

Визначення показників дохідності, ризику та ліквідності цінного папера. У процесі управління портфелем цінних паперів комерційного банку необхідно не лише проаналізувати такі основні характеристики, як очікувана дохідність портфеля, рівень сукупного портфельного ризику та ліквід-

Таблиця 1

Динаміка та структура портфеля цінних паперів ПАТ «ОТП БАНК» за 2014–2016 рр. [6]

Найменування статті	2014		2015		2016		Відхилення	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Інвестиції, наявні для продажу	1 026 182	86,42	89 409	10,76	251 749	7,72	-774 433	-78,69
Інвестиції, утримувані до погашення	0	0,00	651 655	78,42	3 008 265	92,28	3 008 265	92,28
Інвестиції в дочірні компанії	161 295	13,58	89 966	10,83	0	0,00	-161 295	-13,58
Всього цінних паперів в портфелі банку	1 187 477	100	831 030	100	3 260 014	100	2 072 537	X

Таблиця 2

Динаміка та структура цінних паперів на продаж ПАТ «ОТП БАНК» за 2014–2016 рр. [6].

Найменування статті	2014		2015		2016		Відхилення	
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%
Державні	774 066	75,43	68 764	76,91	250 974	99,69	-523 092	24,26
Корпоративні та банківські	251 158	24,47	19 910	22,27	775	0,31	-250 383	-24,17
Дольові цінні папери	958	0,09	735	0,82	0	0,00	-958	-0,09
Всього цінних паперів на продаж	1 026 182	100	89 409	100	251 749	100	-774 433	X

ність, яка залежить від ліквідності фондового ринку в цілому та означає можливість швидкого обміну цінного папера на еквівалентні йому грошові кошти, але й визначити вплив банківських інвестицій у цінні папери на основні нормативні показники діяльності банку, регулятивний капітал банку, суму резерву, що підлягатиме формуванню тощо.

Визначення суми резерву, що підлягатиме формуванню комерційним банком за інвестицією в цінні папери. Для забезпечення стабільності роботи банків на інвестиційному ринку та формування резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій із цінними паперами в достатніх обсягах Правління Національного банку України затвердило Положення [4], відповідно до якого резервуванню підлягають усі групи цінних паперів, що знаходяться в портфелі банку на продаж понад 15 робочих днів або в портфелі на інвестиції понад 30 робочих днів. Резерви не формуються для цінних паперів у торговому портфелі, для цінних паперів, що обліковуються за справедливою вартістю в портфелі на продаж, для інвестицій у дочірні компанії.

Потрібно розглянути оцінку ефективності сформованого портфеля. Як правило, оцінка ефективності сформованого портфеля здійснюється за допомогою відносних показників, які одночасно враховують і дохідність, і ризик портфеля.

У портфельній теорії управління існує декілька коефіцієнтів, що характеризують ефективність, які в цілому мають однакову структуру та розраховуються, як відношення різниці між дохідністю портфеля і ставкою без ризику та показником, що відображає міру ризику портфеля. Оскільки на практиці використовуються, як міра ризику різні показники – дисперсія, стандартне відхилення, суми сформованого резерву на відшкодування можливих збитків від операцій із цінними паперами, то існують і різні коефіцієнти, що характеризують ефективність. Отже, комерційним банкам при оцінюванні ефективності управління портфелем цінних паперів необхідно використовувати певну систему аналітичних показників, яка б дала змогу комплексно визначити ефективність управління фондовим портфелем.

Таким чином, можна сказати, що управління банківським портфелем цінних паперів є складним, багатоетапним та безперервним процесом, що здійснюється у декілька послідовних етапів, пов'язуючи мету та завдання інвестиційної діяльності банків, з визначенням оптимального обсягу та структури цінних паперів залежно від їх прибутковості, рівня ліквідності і фінансового ризику.

Висновки з проведеного дослідження.

Одним зі шляхів збільшення прибутковості та зменшення ризику банківської системи України є активізація діяльності банківських інститутів на ринку цінних паперів, зокрема, шляхом формування

власних інвестиційних портфельів. Незважаючи на те, що банкам належить вагоме місце в інвестиційному процесі, практика функціонування вітчизняного ринку цінних паперів свідчить про недостатню активність комерційних банків як інвесторів цього ринку, незначні обсяги їхніх вкладень у фондові інструменти, що можна пояснити зваженою політикою керівництва банків щодо вкладень у фондові інструменти та недостатнім розвитком вітчизняного ринку цінних паперів. Така позиція банків з одного боку гальмує розвиток українського ринку цінних паперів, а з іншого – обмежує доходи від операцій із цінними паперами.

З метою сприяння активізації діяльності банків як інвесторів на ринку цінних паперів необхідно здійснити ряд заходів:

– сприяти формуванню та розвитку цивілізованого іпотечного ринку, що забезпечить появу надійних, ліквідних та дохідних фінансових інструментів, які для комерційних банків можуть стати додатковою можливістю диверсифікувати власний інвестиційний капітал;

– стимулювати розвиток організованої торгівлі цінними паперами, що призведе до підвищення інвестиційної привабливості емітентів, а відтак і до збільшення інвестиційних вкладень банків у цінні папери.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Куц О. О. Організаційний механізм управління портфелем цінних паперів банку [Електронний ресурс] / О. О. Куц. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2011_5/u1105kus.pdf
2. Андрейків Т. Я. Стратегії формування й управління портфелем цінних паперів банку в умовах фінансової нестабільності [Електронний ресурс] / Т. Я. Андрейків. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/VUbsNbU/2009_3/VUBSNBU6_p81-p84.pdf
3. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua>
4. Положення про порядок формування резерву під операції банків України з цінними паперами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE13456.html.
5. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні [Електронний ресурс]: Постанова Правління Національного банку України від 02.06.2009 № 315. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>
6. Річний фінансовий звіт Публічного Акціонерного Товариства «ОТП банк» за 2016 рік [Електронний ресурс]: Режим доступу: https://www.otpbank.com.ua/pdf/annual_reports/2016/2016-ua.pdf
7. Маслова-Юрченко К. А. Визначення цінних паперів в законодавстві України / К. Маслова-Юрченко // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 10. – С. 106–109.

8. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: навчальний посібник / Т. В. Майорова. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

REFERENCES:

1. Kushch O. O. Orhanizatsiyni mekhanizm upravlinnia portfelem tsinnykh paperiv banku [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Uproz/2011_5 /u1105kus.pdf
2. Andreikiv T. Ya. Stratehii formuvannia y upravlinnia portfelem tsinnykh paperiv banku v umovakh finansovoi nestabilnosti [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/VUbsNbU/2009_3/ VUBSNBU6_p81-p84.pdf
3. Instruksiiia z bukhhalterskoho obliku operatsii z tsinnymy paperamy v bankakh Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://search.ligazakon.ua>

4. Polozhennia pro poriadok formuvannia rezervu pid operatsii bankiv Ukrainy z tsinnymy paperamy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://search.ligazakon.ua/_doc2.nsf/link1/RE13456.html.

5. Metodyka rozrakhunku ekonomichnykh normativ rehuliuwannia diialnosti bankiv v Ukraini [Elektronnyi resurs]: Postanova Pravlinnia Natsionalnogo banku Ukrainy vid 02.06.2009 № 315. – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>

6. Richnyi finansovyi zvit Publichnoho Aktsioner-noho Tovarystva «OTP bank» za 2016 rik [Elektronnyi resurs]: Rezhym dostupu: https://www.otpbank.com.ua/pdf/annual_reports/2016/2016-ua.pdf

7. Maslova-Yurchenko K. A. (2009) Vyznachennia tsinnykh paperiv v zakonodavstvi Ukrainy. Kyiv: Pidpri- yemnytstvo, gospodarstvo i pravo. Pp. 106–109.

8. Maiorova T. V. (2009) Investytsiina diialnist: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury, 472 s.

Kostyuk V.A.

Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Banking,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Denisenko S.R.

Master,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

PORTFOLIO MANAGEMENT OF BANK SECURITIES

The investment portfolio of the bank is a purposefully formed set of financial instruments, definitions for conducting financial investment in accordance with the developed investment policy.

Analysing the structure of an investment portfolio of a bank, one should dwell on the existing requirements the disclosure of investments in securities in the financial statements of banks. Such requirements are set by the Instruction on accounting of Securities Transactions in Banks of Ukraine, which was approved by the Resolution of the NBU No 358 on 03.10.2005. According to it, four types of bank investments in securities are singled out: securities that are accounted for in a trading portfolio, securities in the bank's portfolio for sale, securities in the bank's portfolio until repayment, and investments in associates and subsidiaries.

After analysing the structure of securities, we see that during the analysed period it is impossible to allocate the leading group for the entire period. Thus, in 2016, the largest share is occupied by investments, withholding to maturity – 92.28% of the total value of the investment portfolio. This indicates that the bank plans to hold such a significant number of debt securities and is able to hold them to maturity in order to obtain interest income, which in turn indicates the reliability of this bank.

During the analysis period, the share of government debt securities has been gradually increasing and in 2016 it has reached almost 100%, which indicates that the bank does not want to risk its investments by investing them in corporate and bank securities due to their low level of security, as well as through the bank and general crisis that is now in Ukraine.

Consequently, in general, securities transactions occupy a rather small share in the total assets of PJSC «OTP Bank». This, in turn, is due to: insufficient level of development of the securities market in Ukraine; insufficient attractiveness of securities of Ukrainian issuers and lack of guarantees regarding the receipt of dividends for them (here it is appropriate to mention the opaque ownership structure of most companies); a high level of inflation, and also due to the negative economic situation in Ukraine.